

GYVIEJI ARCHYVAI

Ūkinis krašto gyvenimas

Beje, Ūlos krašto kaimai kūrėsi keliomis bangomis. Seniausios gyvenvietės – Dubičiai, Kaniava, Barčiai (Drevininkai), Nočia – minimi dar XIV-XV amžiaus dokumentuose. Naujų kaimų kūrimąsi skatino valakų reforma. *Ordinacija* jau mini ir Panočių, Stoniūnų, Noškūnų, Kalvių, Dručminų kaimus. Liulencičiai, Miežonys, Babrauninkai irgi minimi tame pačiame šaltinyje, tik jie dabar priklauso Gudijos respublikai. 1672 metų inventoriuje aprašytas Mikalčiūnų, Krūklių, Kaniūkų likimas. Visas šias gyvenvietes tenka priskirti prie senų, nors ne pačių seniausių kategorijai. Prieš rusiškąją okupaciją jau buvo prasidėjusi ir didžioji girios kolonizacija. Pirmasis jos vaisius – Marcinkonys, įkurti pačioje didgirės širdyje. Jie irgi minimi *ordinacijoje*. Kaimą tikriausiai bus įkūrę ateiviai iš rytų (nuo Kaniavos ir Dubičių), todėl Marcinkonys ir priklausė Rodūnios parapijos Dubičių filijai.⁸

Vos kraštas kiek apgydė rusiškos okupacijos žaizdas, atėjo nauja nelaimė – Šiaurės karas. Tarp 1700 ir 1721 metų Lietuvą teriojo rusai ir švedai (po kelis kartus). Karui pasibaigus, prasidėjo sąlyginės ramybės laikmetis. Pamažu atsigavo ūkis, vėl pradėjo didėti gyventojų skaičius. Žmonėms darėsi ankšta senuosiuose kaimuose. Nemaži girių plotai buvo iškirsti ir ten išsikūrė naujosios gyvenvietės. Mano turimomis žiniomis, pirmasis po didžiųjų nelaimių susikūręs kaimas buvo Rudnia. 1777 metų inventoriuose ji minima kaip kirtavietėse išsikūręs kaimas. Bet ji jau minima ir 1744 metų Vilniaus vyskupijos sinodo sąrašuose, kai apie kitus kirtavietėčių kaimus nieko nekalbama.⁹ Iš to galima padaryti išvadą, kad gyvenvietės pradžia – XVIII a. 3 ar 4 dešimtmetis. Šis teiginys prieštarauja daugelio autorių ir enciklopedijų tvirtinimams, kad Rudnios būta bent jau XVI a. Ir buvęs tame amžiuje Rudnios valsčius, ir buvusi pastatyta bažnyčia. Deja, neradau nė vieno patvirtinimo; ką ten, jokios užuominos, kuri leistų manyti buvus Rudnią iki XVIII amžiaus. Panašu, kad visose enciklopedijose

Ko dar nežinome apie Ūlos kraštą

rašoma ne apie mūsų Rudnią. Vien Lietuvoje jų keliolika. Tas pats ir Gudijoje. Yra Rudnia ir Varenavo, ir Gardino rajonuose.

Taigi Rudnia pradėjo trečiąją krašto kaimų kūrimosi bangą. O tarp 1744 ir 1777 metų išsikūrė Zervynos, Lynežeris, Pažūolė, Kaziukonys, Krokšlys.¹⁰ Kai kuriuose šaltiniuose nurodoma vien tik Rudnia, kai kuriose – Rudnia ir kitoje upės pusėje – Venglovė, t. y. Anglininkų kaimas.¹¹

1798 metų Kaniavos ir Kaniavos girininkijos inventoriai nurodo šiuos kaimus ir žemės kiekį:

Noškūnai – 5,1/6 valako;
Ūta – 2,5 valako;
Daržininkai – 2,2/3 valako;
Stoniūnai – 3,3/40 valako;
Kaniavėlė, kitaip Gribaša – 1,75 valako;
Miežonys – 4 valakai;
Kalviai – 6,25 valako;
Zervynos – 3,75 valako;
Kašėtos – žemė neišmatuota;

Kaziukonys – žemė neišmatuota;
Dručminai – 4,75 valako;
Pažūolė – 3 valakai;
Būdos – 1 valakas;
Krokšlys – 3 valakai;
Lynežeris – 7 valakai;
Dainava – 1,25 valako.

Šie kaimai su žemėmis priklausė Kaniavos girininkijos dvarui. Kaniavos seniūnijai priklausė šie kaimai:

Kaniava (iki 1690 m. laikyta miesteliu) – 40,1/6 valako;
Krūkliai – 25,25 valako;
Kaniūkai – 13,1/3 valako;
Panočiai – 9 valakai;
Mikalčiūnai – 13 valakų;
Senkonys – 7 valakai;
Noškūnai – 3 valakai.

18 Dainavos kaimo valakų priklausė Varėnos seniūnijai.

Visi šie kaimai (kaip girininkijos, taip ir seniūnijos) lažo nėjo, o mokėjo činčą. Kaniavos kaimas – 705 zlotus, Krūkliai – 298 zlotus, Kaniūkai – 433, Panočiai – 338, Mikalčiūnai – 463, Senkonys – 232, Noškūnai – 49 zlotus.¹²

Tais laikais mokesčiai buvo mokami ne tik nuo dirbamos žemės, bet ir nuo kiekvieno dūmo (sodybos). Padūmės mokesčiai buvo 10 zlotų. Atskirais momentais valstiečiai privalėjo mokėti dar ir pagalvės mokesčių – po 2 zlotus nuo kiekvieno žmogaus

(galvos).¹³

Inventoriai neatspindi privačių dvarų būklės ir baudžiauninkų padėties. Vargu ar Narbutų, Šukevičių, Kaminskų, Jundzilų valstiečių padėtis tuo metu skyrėsi nuo lažininkų kitose Lietuvos vietose. Po kelias lažininkų šeimas turėjo Nočios ir Dubičių bažnyčių ūkiai. Nočioje tai buvo Karankevičių, Šlavinių, Klimašauskų ir Zemaitėlių šeimynos (inventoriuje nurodoma Žemoytel inaczey Žemoyciuk).¹⁴ Dubičių kaimo bažnyčios ūkiui priklausė Avižinių, Raginio, Puzo (Puzuko) ir Karpavičiaus šeimos. Netolimame Mantotų kaime lažą bažnyčiai atlikinėjo Banėvičiai, Smelevičiai, Puzai, Čepankos.¹⁵

Prijungimas prie Rusijos imperijos 1795 m. buvo skaudus smūgis bajorijai. Valstiečių gyvenime niekas nepasikeitė, jų likimų tvarkytojai, kaip ir anksčiau, buvo seniūnas, girininkas, dvarininkas ir kunigas. Tiesa, prisidėjo viena labai nemaloni rekrūtų prievolė, o visa kita liko po senovei.

1850 metais buvo atlikta neseniai sudaryto Kaniavos valstybinio izdo dvaro inventurizacija. Dvarą sudarė 30 kaimų: Kaniūkai, Daržininkai, Kaziukonys, Dručminai, Pažūolė, Krūkliai, Kaniava, Panočiai, Mikalčiūnai, Senkonys, Dainava, Stoniūnai, Noškūnai, Ūta, Rudnia, Lynežeris, Kriokšlys, Kašėtos, Zervynos, Gribaša, Dubičiai, Mantotai, Kalviai, Miežonys, Nočia, Papiškės, Liulencičiai, Babrauninkai, Vydeniai, Kalėdonys. Būta 9 privačių dvarų, dviejų palivarų – Kaniavos ir Kaniavos girininkijos, trijų užsienių (zastenkų) – Molinės, Šilinių ir Būdų. Inventorius pamini ir kitus gamybinius ir „apartnavimo sferos“ objektus. Yra trys žvingi ežerai (Dubo, Pelesos ir Matarų), kurie duoda 360 rublių metinį pelną. Buvo net 21 karčiama, kurios atnešdavo laikytojams tokį pelną: Kaniūkų – 15 rublių, Kaniavos – 35 rublius, Mikalčiūnų – 15 rublių, Daržininkų – 12 rublių, Dručminų – 18 rublių, Pažūolės – 36 rublius, Krūklių – 15 rublių, Dainavos – 10 rublių, Noškūnų – 35 rublius, Rudnios – 54 rublius, Lynežerio – 30 rublių, Krokšlio – 13 rublių, Kašėtų – 26 rublius, Dubičių – 105 rublius, Kalvių – 14 rublių, Miežonių – 50 rublių, Nočios – 32 rublius, Papiškių – 30 rublių, Liulencičių – 14 rublių, Babrauninkų – 30 rublių, Vydenių – 30 rublių. Tais metais dvaro teritorijoje veikė vienišas malūnas (Kalviuose), kuris duodavo 25 rublių metinį pelną, o degtinės varykla buvusio girininkijos dvaro palivarke – 30 rublių. Kad geriau įsivaizduotume

pelno dydžius, pasakysiu, kad karvė tais laikais kainavo apie 20 rublių, arklis apie 50 rublių, o baudžiauninko darbo diena geriausiu atveju būdavo vertinama 10 kapeikų.

O štai kaip atrodė atskiri kaimai ir jų mokami mokesčiai:

Kaniūkuose buvo 15 kaimų, 73 gyventojai, mokėjo iš viso 119,6 rublio valstybinių mokesčių;
Daržininkuose buvo 4 sodybos, 21 gyventojas, mokėjo 35,66 rublio;

Kaziukonys – 5 kiemai, 32 gyventojai, 37,9 rublio;

Dručminai – 6 kiemai, 50 gyventojų, 66,17 rublio;

Pažūolė – 8 kiemai, 51 gyventojas, 54,76 rublio;

Molinės užsienis – 1 kiemas, 9 gyventojai, 10,9 rublio;

Krūkliai – 14 kaimų, 79 gyventojai, 103,73 rublio;

Kaniava – 27 kiemai, 134 gyventojai, 180,42 rublio;

Panočiai – 9 kiemai, 56 gyventojai, 82,08 rublio;

Mikalčiūnai – 16 kaimų, 66 gyventojai, 117,69 rublio;

Senkonys – 7 kiemai, 60 gyventojų, 54,93 rublio;

Dainava – 19 kaimų, 95 gyventojai, 151,17 rublio;

Stoniūnai – 8 kiemai, 31 gyventojas, 59,2 rublio;

Noškūnai – 16 kaimų, 83 gyventojai, 112,89 rublio;

Ūta – 3 kiemai, 30 gyventojų, 28,68 rublio;

Rudnia – 22 kiemai, 116 gyventojų, 150,08 rublio;

Lynežeris – 11 kaimų, 84 gyventojai, 96,06 rublio;

Krokšlys – 9 kiemai, 47 gyventojai, 54,74 rublio;

Kašėtos – 12 kaimų, 89 gyventojai, 80,61 rublio;

Zervynos (Didžioji (dešiniakrantė) Zervynų dalis priklausė Varėnos dvarui) - 3 kiemai, 34 gyventojai, 27,66 rublio;

Gribaša – 6 kiemai, 25 gyventojai, 40,66 rublio;

Dubičiai – 24 kiemai, 148 gyventojai, 144,81 rublio;

Mantotai – 6 kiemai, 23 gyventojai, 35,19 rublio;

Šilinių užsienis – 2 kiemai, 10 gyventojų, 9,83 rublio;

Kalviai – 5 kiemai; 53 gyventojai, 48,66 rublio;

Būdų užsienis – 2 kiemai, 17 gyventojų, 13,17 rublio;

Miežonys – 12 kaimų, 62 gyventojai, 113,23 rublio;

Nočia – 8 kiemai, 32 gyventojai, 48,9 rublio;

Liulencičiai – 14 kaimų, 70 gyventojų, 109,44 rublio;

Babrauninkai – 6 kiemai, 46 gyventojai, 47,64 rublio;

Vydeniai – 18 kaimų, 116 gyventojų, 142,25 rublio;

Kalėdonys – 4 kiemai, 18 gyventojų, 38,08 rublio;

Papiškės – 16 kaimų, 92 gyventojai, 131,34 rublio;

Bendras Kaniavos valstybinio dvaro pelnas buvo 3716,20 rublio. Šiandien (prieš įvedant eurą – red.)tai

būtų apie 200000 litų.

Kaimų gyventojai mažai laikė gyvulių. Inventorius nurodo, kad dvaro žmonės turėjo 326 arklius, 672 jaučius, 492 stambius gyvulius, 1967 smulkius ir 181 avilį bičių. Išėjo užburtas ratas – žemė menka, derliai prasti, mažai laiko gyvulių, menkai tręšia laukus, derliai prasti ir t. t. Tas pats inventorius nurodo, kad papildomų pajamų žmonės turi iš džiovintų grybų pardavimo.¹⁶

Daugiausia žmonės sėjo rugius, avižas ir grikius. Nemažai sodino bulvių. Kviečių ir miežių beveik nesėjo.

Sprendžiant iš įvairių inventorių, galima susidaryti vaizdą, kad daugumas ūkių XVIII ir XIX amžiuose buvo valakiniai ar bent jau pusvalakiniai. Apie ketvirtadalis žmonių priklausė skurdesniam sluoksniui – buvo kampininkai arba daržininkai. Štai 1798 metais Lynežeryje būta 7 činčinių dūmų, smuklininko žydo šeimos ir 3 kampininkų šeimų.¹⁷ XIX a. viduryje Dubičiuose buvo trys labai vargingos Jono Dzekevičiaus, Antano Verbicko ir Miko Jonio šeimos. Šitie žmonės buvo vadinami *babiliais* ir turėjo tik daržus. Mokesčių mokėjo po vieną rublį nuo kiekvieno darbingo žmogaus per metus.¹⁸

Palyginus XVII amžiaus vidurį ir XIX amžiaus vidurį ryškesnių permainų nesimato. Tas pats ekstensyvus, mažai produktyvus ūkis. Tik po baudžiavos panaikinimo žemės ūkis pasuka pažangos, tiesa, labai lėtos keliu. Pasukiniame amžiaus ketvirtyje susikuria keli kaimai. Tai ketvirtieji, paskutinė kaimų kūrimosi banga. Tuo metu labai sparčiai didėjo gyventojų skaičius – per 50 metų išaugo daugiau kaip 2 kartus, o Kaniavos kaime – daugiau kaip 3 kartus.¹⁹ Kaniavos palivarko žemėse išsikūrė Bagočių ir Slučajaus kaimai, Kaniavos girininkijos palivarko žemėse atsirado Praudos kaimelis.²⁰ Prieš pat valstiečių reformą 1860 metais atokesnėse Kaniavos palivarko žemėse buvo sukurtas ūkinis padalinys – Krūklių ferma.²¹ Panašu, kad iš eksperimento nieko gero neišėjo, po reformos ferma greitai sunyko, o jos žemės 1881 metais buvo išdalintos už išpirką aplinkiniams valstiečiams, susikūrė nauja gyvenvietė, gavusi Dalinos pavadinimą. Bagočiai ir Prauda savo pradžią irgi gali skaičiuoti nuo 1881 metų. O kokia buvo žemės kaina Ūlos krašte prieš gerą 100 metų? Vienoje iš bylų tokių žinių esama. Dešimtinė (1,09 ha) Kaniavos valsčiuje 1884 metais kainavo 40-50 rublių.²² Už tokią sumą buvo galima nupirkti nelabai gerą arklį arba pusantros karvės.

1881 metais įkūrus Bagočių kaimą, dar liko laisvų plotų. Juose jau kitais metais buvo įkurdinti varėnėnai, ateiviai nuo Glūko ežero pakrančių. Mat rusų valdžia šiauriau Senosios Varėnos įkūrė didžiąją artilerijos poligoną, todėl keliolika šeimų prisiėjo išskeldinti. Apie pusę „perkeltųjų asmenų“ buvo apgyvendinti Kaniavos žemėse. Šitas kaimelis buvo vadinamas Slučajaus vardu. Kad jis rusiškas, pastebėdavo kiekvienas. Kad tokie pat rusiški yra Bagočių (buvo rašoma Bogataja), Praudos ir Dalinos pavadinimai, dėmesį atkreipdavo jau retas. Krikštateviu tikriausia buvo koks nors „činovnykas“ (rus. valdininkas – red.).

Tokie ar labai panašūs ūkiniai reiškiniai vyko visoje Lietuvoje. Tačiau Ūlos kraštas turėjo du gana specifinius ūkinius vienetus, kurie aptariami atskirai. Tai Kaniavos karališkoji girininkija ir Rudnios geležies liejykla.

Karališkoji Kaniavos girininkija. Duomenų apie miškų tvarkymą ir administravimą XVI amžiuje yra nedaug. Ir Dubičius, ir Kaniavą to amžiaus viduryje valdė garsus miškininkystės specialistas Grigalius Valavičius. Tai jis karaliaus Žygimanto Augusto pavedimu atliko šalies girių patikrinimą, kurio duomenys buvo atspausdinti 1559 metais. Jis turėjo tikrai nemažai pavaldinių, kurie tiesiogiai rūpinosi miškų apsauga. Sprendžiant pagal 1561 metų įsakymą G. Valavičiui, jau tuo metu buvusi tokia pati sistema kaip ir po 80 metų, kai išspausdinta *ordinacija*. Pirminsiu, jog tame įsakyme nurodoma nustatyti dieną į Valkininkus atvesti 100 žmonių iš Eišiškių, Kaniavos, Kvinto ir Dubičių.²³ Į medžioklę paprastai buvo imami tik su miškų tarnyba susiję žmonės. Žemiausia jų grandis buvo osočnikai, mūsiškai – medsgariai arba žvalgai. Pagal vėliau galiojusią taisyklę į medžioklę galėjo išvykti maždaug keturi penktadaliai osočnikų, kiti privalėjo likti ir saugoti girias.²⁴

Kaniavos ir Dubičių girių patikrinimas vyko 1640 metų sausį. Kaip seniai įkurta girininkija, tiksliai pasakyti sunku. Galima manyti – keliasdešimt ar bent keliolika metų iki patikrinimo. Girininkijos centru įvardinta Kaniava. Ji (trečioji Kaniava) buvusi dabartinio Praudos kaimelio vietoje. Plotai driekėsi nuo Nočios upelio rytuose iki Stegalės balų (tarp Marcinkonių ir Zervynų) vakaruose. Pietinė riba ejo Zabolotjės upeliu ir šiauriniu Čepkelių raisto pakraščiu. Šiaurinė riba buvo Uosupio aukštumas.²⁵

Tęsinys. Pradžia Nr. 93, 94, 95, 97, 98, 1, 2

Vidas ABROMAITIS

Parengė Regina LUKOŠEVIČIENĖ

⁸ Synodus diocessana Vilmensis. V., 1744. P. 64-65.

⁹ Ten pat.

¹⁰ LMAB RS. F. 20 – 3198.

¹¹ Ten pat.

¹² Visi duomenys pateikti iš šaltinio LMAB RS. F. 11-10.

¹³ Pagalvė//MLTE. V., 1968. T. II. P. 732.

¹⁴ LVIA. F. 525. Ap. 8. B. 421.

¹⁵ LMAB RS. F. 273 – 3553.

¹⁶ Visi duomenys apie kaimus, gyventojus, mokesčius paimti iš šaltinio LVIA. F. 525. Ap. 2. B. 1312.

¹⁷ M. Urbelis. Čepkelių... P. 91.

¹⁸ LVIA. F. 525. Ap. 2. B. 1312.

¹⁹ Vilenskaja gubernija... Koniavskaja volostj. C. 198.

²⁰ LVIA. F. 515. Ap. 7. B. 45.

²¹ LVIA. F. 525. Ap. 2. B. 1312.

²² LVIA. F. 515. Ap. 7. B. 80.

²³ LM. Knyga Nr. 7. V., 1996. P. 68.

²⁴ Ordinacija. C. 232.

²⁵ Ten pat. C. 225-226.